

PRILOG ISPITIVANJU ELEKTRIČNE PROVODLJIVOSTI I HLORIDA MLIJEKA*

Prof. dr Natalija DOZET, dr Marko STANIŠIĆ, mr Sonja BIJELJAC,
Poljoprivredni fakultet, Sarajevo

Vrijednost fizičkih svojstava mlijeka je usko povezana sa sastavom i drugim svojstvima, te kao konstante mogu da ukažu na ispravnost kvaliteta. Izučavanje odnosa fizičkih konstanti i ostalih komponenata mlijeka, kao i uticaj promjena na fizička svojstva su obradili mnogi autori. Svi ti radovi ukazuju da metode ispitivanja fizičkih konstanti mlijeka mogu da pruže brze i odgovarajuće metode u analizama mlijeka.

Ispitivanje fizičkih konstanti mlijeka i njihovih vrijednosti u našim uslovima proizvodnje, već duži niz godina je predmet našeg rada. Električna provodljivost mlijeka je specifična konstanta, koja je veoma skromno obrađena u domaćoj literaturi.

Električna provodljivost zavisi prvenstveno od količine jona, odnosno od količine soli i jonogenih materija mlijeka. Svako narušavanje proporcija soli u mlijeku utiče na vrijednost električne provodljivosti. Ova fizička konstanta služi u prvom redu za dokazivanje ispravnosti mlijeka, naročito kada dolazi do narušavanja normalne funkcije organizma u slučaju oboljenja životinje. Električna provodljivost manje je upotrebljavana za dokazivanje starenja mlijeka i u tehnološkim procesima kod izučavanja kvaliteta gruš, mada i u tim područjima ispitivanje daje dobre rezultate.

Vrijednost električne provodljivosti mlijeka ispitivana je od raznih autora. Tako je Perov S. (cit. 1) dobio da se kreće od $39,37 - 51,29 \times 10^{-4}$ sa prosjekom od $43,91 \times 10^{-4}$ ohma. Prema Kopaczewskom (2) vrijednost električne provodljivosti je $42,0 - 47,4 \times 10^{-4}$, a prema radu Pino N. i Chiofato L. (3) mlijeko poslije 10 sati stajanja ima $46,158 \times 10^{-4}$, a poslije 14 sati $46,795 \times 10^{-4}$ ohma. Inihov G. S. (1) iznosi podatke da se električna provodljivost mijenja u toku laktacije, na početku je niža, $39 - 42 \times 10^{-4}$, na kraju je viša, $42 - 55 \times 10^{-4}$ ohma. Newlander J. A. i dr. (4) navode da se kod normalnih krava električna provodljivost kreće od $46,1 - 49,2 \times 10^{-4}$ mho, a mlijeko iz bolesnog vimena dostiže vrijednost i do 83×10^{-4} mho. Navode takođe podatak da se za svaki 0,1% kiselosti električna provodljivost povećava za oko 5×10^{-4} mho.

Roy N. K. i saradnici (5) su upoređivali odnos masti i suhe materije bez masti sa električnom provodljivosti koju su izrazili u milimhos-ima i koja iznosi u prosjeku $4,67 + 0,020$. Električna provodljivost pokazuje prema podacima pomenutih autora signifikantnu korelaciju prema suhoj materiji bez masti. Prentice J. H. (6) i Sharma G. S., i Roy N. K. (7) su radili na uticaju temperatura ispitivanja na električnu provodljivost mlijeka. Alais Ch. (8) smatra takođe da električna provodljivost varira sa temperaturom mlijeka, a da dobijene vrijednosti variraju od $40 - 50 \times 10^{-4}$ ohma.

Dozet i saradnici (9,10) ispitujući sastav i svojstva mlijeka sa brdsko-planinskog područja za električnu provodljivost su dobili vrijednosti od $36,01 - 40,96$, a prosječno $38,5 \times 10^{-4}$ ohma, a za kozje mlijeko od $40,18 - 49,20 \times 10^{-4}$ ohma.

* Referat sa XV Seminara za mljekarsku industriju, održanog 25. i 26. I 1977. na Tehnološkom fakultetu u Zagrebu.

Materijal i metod rada

Ispitivanje električne provodljivosti mlijeka vršili smo u periodu od 1972—1976. godine, na uzorcima svježeg mlijeka uzetog od individualnih krava sa farmi Topola — Banja Luka, Bijeljina, Butmir, Hutovo Blato i Buna — Mostar i od individualnih proizvođača sa sarajevskog područja. Ukupno smo obradili 450 uzoraka.

Mjerenje smo vršili na konduktometru MA—5961, gdje smo dobijali otpor mlijeka, a iz njega izračunavali provodljivost, koja je obrnuto proporcionalna otporu. Električnu provodljivost mlijeka mjerili smo na području od 1—ohma kod 20°C, a rezultat očitani kod mjerenja smo množili sa 10, odnosno vrijednošću područja.

Izračunavanje provodljivosti smo radili po formuli:

$$E. P. = \frac{C}{R} \times Ft^{\circ}C \times P. O = \text{rezultat} \times 10^{-4} \text{ ohma}$$

C — Konstanta konduktometra

R — očitani otpor

Ft°C — korekcija temperature

P. O. — područje otpora

Ako temperatura nije točno 20°C, iz tabela se odredi faktor korekcije temperature i množi sa rezultatom. Dobijeni rezultat se izražava kao cijeli broj $\times 10^{-4}$ ohma.

Vrijednost hlorida smo dobili iz električne provodljivosti prema tabeli (11).

Rezultati ispitivanja električne provodljivosti mlijeka i hlorida su obrađeni statističkim metodama.

Rezultati ispitivanja i diskusija

Podaci dobijeni mjerenjem električne provodljivosti mlijeka i hlorida, kao i kretanje tih vrijednosti pokazuje tabela 1.

Električna provodljivost i hloridi mlijeka

Tabela 1.

n = 450

Pokazatelji	Električna provodljivost $\times 10^{-4}$ ohma	Procenat hlorida
min.	28,44	0,017
max.	52,90	0,140
$\bar{X}$	38,41	0,067
S	4,54	0,027
KV u %	11,82	40,29
$m\bar{X}$	0,214	0,001
mS	0,151	0,0007
mKV	0,394	1,343

Prosječna vrijednost za provodljivost mlijeka je bila $38,40 \times 10^{-4}$, a variranja su bila od $28,44 - 52,90 \times 10^{-4}$, ohma. Karakteristično je da su uzorci sa planinskih farmi (Mokro) dali u prosjeku najniže rezultate, a farma iz područja Sarajeva (Butmir) najviše rezultate električne provodljivosti mlijeka i odgovarajuće procenante hlorida u mlijeku. Rezultati se uklapaju u vrijednosti koje su dobili drugi autori.

Analize smo radili na individualnim grlima gdje se pojavljuju veća variranja, zato smo izradili učestalost pojavljivanja i prikazali u tabeli 2.

Učestalost pojavljivanja električne provodljivosti mlijeka

Tabela 2.

n = 450

Granice klase	Učestalost pojavljivanja			
	Apsolutna	Kumulativna	Relativna	Relativno kumulativna
28,0—30,0	10	10	2,22	2,22
30,0—32,0	11	21	2,42	4,64
32,0—34,0	36	57	8,00	12,64
34,0—36,0	70	127	15,55	28,19
36,0—38,0	116	243	25,78	53,97
38,0—40,0	90	333	20,00	73,97
40,0—42,0	34	367	7,55	81,52
42,0—44,0	22	389	4,89	86,41
44,0—46,0	27	416	6,02	92,43
46,0—48,0	15	431	3,34	95,77
48,0—50,0	9	440	2,01	97,78
50,0—52,0	8	448	1,78	99,56
52,0—54,0	2	450	0,44	100,00

Iz tabele 2. se vidi da su uzorci raspoređeni u veliki broj klasa. U klasi srednje vrijednosti od 36—38 nalazi se samo 25,78 procenata uzoraka. Međutim u klasama od 34—40 nalaze se preko 60 procenata svih uzoraka, što ipak ukazuje da se vrijednosti električne provodljivosti, prosječno nalaze u tim granicama.

Učestalost pojavljivanja hlorida mlijeka

Tabela 3.

n = 450

Granice klase	Učestalost pojavljivanja			
	Apsolutna	Komulativna	Relativna	Relativno komulativna
0,015—0,025	10	10	2,22	2,22
0,025—0,035	11	21	2,42	4,64
0,035—0,045	36	57	8,00	12,64
0,045—0,055	70	127	15,55	28,19
0,055—0,065	116	243	25,78	53,97
0,065—0,075	90	333	20,00	73,97
0,075—0,085	34	367	7,55	81,52
0,085—0,095	22	389	4,89	86,41
0,095—0,105	27	416	6,02	92,43
0,105—0,115	15	431	3,34	95,77
0,115—0,125	9	440	2,01	97,78
0,125—0,135	8	448	1,78	99,56
0,135—0,145	2	450	0,44	100,00

Hloridi mlijeka su takođe pokazali da postoji variranje u njihovoj zastupljenosti u mlijeku. Iz tabele 1. se vidi da je veoma visok koeficijent variranja 40,29, što se uočilo i kod raspoređenosti uzoraka po klasama. Normalno mlijeko sadrži oko 0,07% hlorida prema Davis-u (11), prema Inihovu (1) oko 0,1, a Alais (7) daje granične vrijednosti od 0,07—0,011. Hloridi mlijeka mogu da se kreću kod zdravih životinja i do 0,15 (12). Većina ispitanih uzoraka u radu kretala se u normalnim granicama, mada je bilo i ekstremnih vrijednosti. Već smo napomenuli da su uzorci uzeti kod individualnih krava, te pojava hlorida u većim i manjim vrijednostima od uobičajene, može da ima niz posljedica i zavise od zdravlja životinja, doba laktacije i cijelog niza drugih uzroka.

Zaključak

Ispitivanje električne provodljivosti mlijeka je pokazalo da je to brza metoda koja daje odgovarajuće rezultate o kvalitetu i svojstvima mlijeka. Pošto je električna provodljivost zavisna od prisustva hlorida u mlijeku, to nam pojava nenormalnih količina hlorida može ukazati na stanje zdravlja životinja ili na druge organske promjene u laktaciji krava.

Literatura:

1. Inihov G. S.: Biohimijska moloka, **Pisćepromizdat**, Moskva, 1956.
2. Kopaczewski W.: Physico-chemie du lait, Paris 1950.
3. Pino N., Chiofatto L.: **Le Lait**, 44/482, 1964.
4. Newlander J. A., Henry V. Atherton: The chemistry and Testing of Dairy Products, Milwaukee, Wisconsin, 1964.
5. Roy N. K., Nagpal D. C., Sadana T. D., Sharma G. S.: **Milchwissenschaft**, 27 (10) 1972.
6. Prentice J. H.: **J. Dairy Res.** Vol. 29 (2) 1972.
7. Sharma G. S. Roy N. K.: **J. Dairy Res.** Vol. 43 (2) 1976.
8. Alais Ch.: **Science du lait**, Sept. 1974.
9. Dozet Natalija, Stanišić M., Sumenić Sonja, Parijez S.: **Mlje-karstvo**, 25 (10) 1975.
10. Dozet Natalija, Stanišić M., Sumenić Sonja, Parijez S.: **Po-ljoprivredna znanstvena smotra**, Sv. 31 (41) Zagreb 1974.
11. Davis J. G.: Milk Testing, **Dairy Industries**, London 1951.
12. ... Veterinarska laboratorna prakcija, Moskva 1963.

ZNAČAJ PROIZVODNJE MLIJEKA U PRAHU KAO REGULATORA SEZONSKIH KOLEBANJA SIROVINE*

Jelisava GLUVAKOVIĆ, dipl. inž., PPKŽ OOUR MI »Pionir«, Županja

U toku razvoja cjelokupne industrije, naročito poslije Drugog svjetskog rata, naglo se razvila i mljekarska industrija koja u sklopu cjelokupne privrede ima veliki značaj. Ovisno o području gdje se razvijala, mljekarska industrija je svoj razvojni put usmjerila u pravcu potreba tržišta. Tako se u velikim gradovima razvila industrija konzumnih proizvoda (mlijeka i fermentiranih napitaka), a maslac, sirevi i mlijeko u prahu su postali glavni proizvodi u pogonima, koji su udaljeni od velikih gradova, a okruženi bogatom sirovin-skom bazom.

Tehnologija i proizvodnja mlijeka u prahu predstavlja jednu od najmla-đih grana mljekarske industrije. Svakim danom ona dobiva sve značajnije mjesto kod reguliranja i planiranja čovjekove ishrane. Kao najznačajniji za-daci proizvodnje mlijeka u prahu mogu se navesti:

- Snabdjevanje nerazvijenih i deficitarnih krajeva mlijekom u nedostat-ku konzumnog mlijeka
- Stvaranje državnih rezervi
- Upotreba mlijeka u prahu u prehrambenoj industriji i domaćinstvu
- Upotreba mlijeka u prahu kod ishrane vojske
- Prerada sezonskih viškova mlijeka u mlijeko u prahu
- Mlijeko u prahu kao važan izvor bjelancevina u ishrani stoke

Društvena nastojanja za razvoj poljoprivrede i povećanje proizvodnje hra-ne su svakim danom sve veća. Tako je prema Nacrtu dogovora o razvoju po-ljoprivrede između socijalističkih republika i socijalističkih autonomnih po-krajina u Srednjoročnom planu razvoja stočarstva predviđena slijedeća pro-izvodnja mlijeka u SFRJ:

* Referat je održan na XV. Seminaru za mljekarsku industriju 25. 26/I 1977. godine na Tehnološkom fakultetu u Zagrebu